

1 Rok 2020 v regionálnej politike na Slovensku

Anton Marcincin*

Rok 2020 v regionálnej politike na Slovensku bol rokom slabnúcej dôvery k verejným inštitúciám, čo bolo výsledkom dlhodobého ignorovania kritiky ich fungovania: „celková efektívnosť verejných inštitúcií a administratívy na Slovensku zostáva nízka. Napriek reformnému úsilíu má verejná správa Slovenska v porovnaní s inými krajinami EÚ nízke výsledky. Nedostatky existujú najmä v koordinácii tvorby politík, navrhovaní nariadení a zabezpečení vysokého výkonu štátnej služby, riadenia ľudských zdrojov a poskytovania služieb.“ (Európska komisia, 2020)

29. februára 66 percent voličov volilo novú vládu. Podľa Štatistického úradu SR to bolo omnoho viac, ako v dvoch predchádzajúcich voľbách v rokoch 2016 a 2012. Ústrednou témou bola potreba hlbokých inštitucionálnych zmien, s ktorou sa spájali veľké očakávania.

O niekoľko dní neskôr, 6. marca sa potvrdil prvý prípad ochorenia COVID-19. (Úrad verejného zdravotníctva, 2021) Stará vláda začala a nová vláda pokračovala v organizovaní opatrení na spomalenie pandémie. Neschopnosť včasnej a koordinovanej aktivity pre záchranu životov a minimalizáciu hospodárskych škôd bola všeobecne kritizovaná. (Sagan et al., 2021) Tvárou tvár tragédii obrovského rozmeru sa preukázalo, že inštitúcie v novom štáte neboli schopné vyvíjať potrebné aktivity a dosahovať preukázateľné výsledky.

Na začiatku prvej vlny pandémie schválila nová vláda programové vyhlásenie, v ktorom sa zaviazala vypracovať víziu rozvoja regiónov, znížiť regionálne rozdiely a zvýšiť ochranu životného prostredia efektívnym využívaním fondov EÚ, vrátane zostávajúcich prostriedkov z programového obdobia 2014 – 2020.

1.1 Inštitúcie politického systému

Samotné politické strany, od ktorých sa očakávala zmena, neboli vzorovými inštitúciami zastupiteľskej demokracie. Voľby vyhrali strany s malým počtom členov, bez regionálnych štruktúr, preukázateľných aktivít na miestnej či národnej úrovni, alebo histórie – s výnimkou kritizovanej strany Smer. Otázkou sa tak stala reprezentatívna forma vládnutia v prípade väčšiny politických strán.

Víťazom s 25 percentami hlasov sa stalo hnutie s názvom „*OBYČAJNÍ LUDIA a nezávislé osobnosti (OLANO), NOVA, Kresťanská únia (KÚ), ZMENA ZDOLA*“ so štyrmi členmi v októbri 2019 (Pravda, 2019) a štyridsiatimi piatimi členmi v decembri 2019. Na druhom mieste bol SMER-SD s 18 percentami, ktorému súperiace strany vyčítali spôsob vládnutia v rokoch 2006-2010 a 2012-2020, s vyše 14 tisíc členmi. Smer vyhral voľby na východe a strede Slovenska zvlášť v hospodársky slabších okresoch (Obrázok 1).

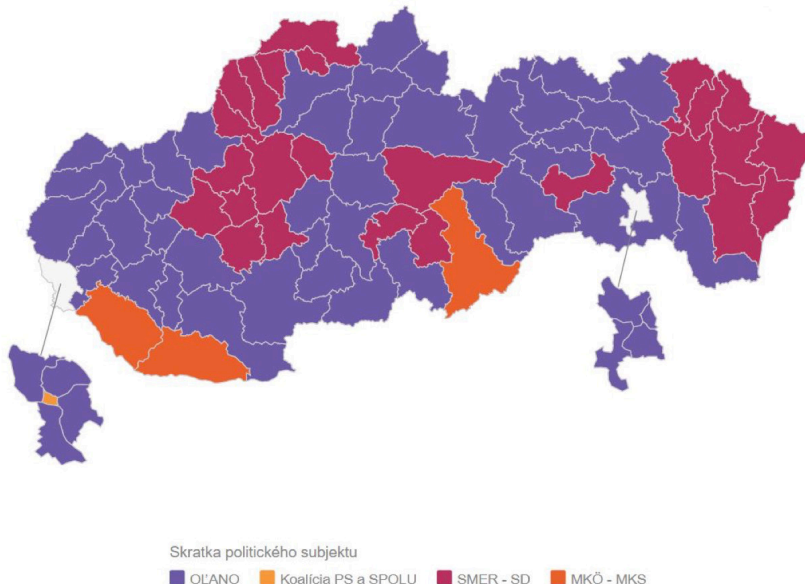
Ďalší dvaja výhercovia volieb na okresnej úrovni, nová strana Magyar Közösségi Összefogás – Maďarská komunitná spolupatričnosť a koalícia nových strán PS a Spolu nezískali dostatočný počet hlasov na vstup do Národnej rady. MKÖ-MKS vznikla v októbri 2019 s 53 členmi, aj keď ako spoločná volebná strana maďarských etnických strán reprezentovala aj 9 233 členov SMK. Vyhrala voľby v okresoch Dunajská Streda, Komárno a Rimavská Sobota. Progresívne Slovensko vzniklo v novembri 2017 a malo 715 členov, Spolu vzniklo v apríli 2018 a malo 896 členov. Koalícia vyhrala v okrese Bratislava I. (Výročné správy politických strán za rok 2019 a ŠÚ SR)

Výsledky volieb oživil diskusiu o potrebe zmeny jednoobvodového volebného systému, ktorý v roku 1998 nahradil systém štyroch volebných obvodov (Hlavné mesto Bratislava, Západoslovenský, Stredoslovenský a Východoslovenský) zavedený v roku 1990. Zároveň potvrdili koreláciu medzi ekonomickou silou okresu a jeho politickými preferenciami.

* Regionálny rozvoj teraz!, amarcincin@gmail.com. Autor ďakuje Jakubovi Csabayovi za cenné pripomienky k predchádzajúcej verzii.

Štefan Rehák v desiatej kapitole poukazuje na koreláciu medzi mierou nezamestnanosti a volebnými výsledkami na úrovni okresov: čím vyššia nezamestnanosť, tým vyššia podpora populistických, radikálnych a antisystémových strán a nedôvera vo vládu. Navrhuje zaviesť robustnú podporu hospodársky slabým územiám z európskych fondov prostredníctvom na mieru šitých opatrení. Zároveň varuje pred neefektívnymi plošnými programami.

Obrázok 1. Politické subjekty s najväčším počtom hlasov

Prameň: Štatistický úrad SR, voľby 2020

1.2 Kvalitná správa štátu

Kvalitné inštitúcie sú nevyhnutným nástrojom dobrej správy štátu. Tá by mala podľa Svetovej banky spĺňať tri princípy: 1) zdôrazňovať funkcie inštitúcií, nielen ich formu, 2) zamerať sa na využitie a investovanie do kapacít vzhľadom na vyjednávaciu pozíciu aktérov a nielen na budovanie kapacít, a 3) posilniť úlohy práva, aby zvýšili súťaživosť, zmenili stimuly a pretvorili preferencie, a nielen dodržiavanie práva. Podmienkou efektívnych inštitúcií je vytvorenie záväzku vo forme konzistentných a kontinuálnych politík, ktoré vytvárajú prostredie dôvery, koordinácia preferencií a dobrovoľná spolupráca aktérov. (Svetová banka, 2017: s. 29-30)

Cyklus efektívnych politík pozostáva zo šiestich krokov (Obrázok 2). Na Slovensku niekedy hovoríme o neúplnom cykle riadenia, s častou absenciou vyhodnotenia výsledkov intervencie.

Prebiehajúca pandémia zvýraznila význam inštitúcií a decentralizácie. OECD argumentuje, že „značné náklady pandémie pre ľudský život a hospodárstva, pritom s rozdielnymi územnými dopadmi, posilňujú dôležitosť miestnych, koordinovaných politických reakcií“. S tým, že národná stratégia – stanovená ústrednou vládou – musí ísť ruka v ruku s miestnymi prístupmi zdola nahor. Pandémia a globálne environmentálne výzvy, ktoré zvyšujú pravdepodobnosť pandémie v budúcnosti, „posilňujú význam viacúrovňového riadenia a miestnych aktérov pri implementácii a navrhovaní zmierňujúcich opatrení a pri podpore inkluzívnej a odolnej obnovy.“ (OECD, 2021)

Obrázok 2. Cyklus efektívnych politík

Prameň: podľa Svetová banka (2017), s. 30

Pandémia zároveň urýchľuje nahrádzanie pracovnej sily automatizáciou. To negatívne ovplyvňuje dopyt a mzdy hlavne strednej príjmovej triedy. Využívanie automatizácie v prospech spoločnosti je ďalším dôvodom nevyhnutnej reštrukturalizácie existujúcich inštitúcií. (Acemoglu, 2020)

Vláda plánovala pripraviť víziu regionálneho rozvoja, ale v praxi bez širokého zapojenia partnerov: „Za účasti odborníkov bude definovaná reálna, hodnotovo pevná a moderná vízia rozvoja regiónov Slovenska. Následne bude vypracovaná a Vládou SR schválená záväzná Stratégia rozvoja regiónov Slovenska so zohľadnením potenciálu a špecifik regiónov, s akcentom na podporu a rozvoj najmenej rozvinutých okresov. Vláda SR zabezpečí prepojenie procesov plánovania na národnej, regionálnej i miestnej úrovni.“ (Vláda SR, 2020: s. 65)

Špeciálny dôraz kládla na menej a najmenej rozvinuté okresy a inštitucionálne usporiadanie. „Vláda SR vníma regionálny rozvoj a podporu najmenej rozvinutých okresov ako jednu z kľúčových oblastí, čo deklaruje aj vznikom MIRR SR, ktorého úlohou bude koordinovať rezortné politiky v záujme zvýšenia dynamiky rozvoja regiónov a prepojenia všetkých rezortných intervencií, súvisiacich s rozvojom regiónov.“ Vláda si stanovila aj záväzok podporovať investície s vyššou pridanou hodnotou. (Vláda SR, 2020: s. 66, 28 a 52)

Výraznú koordinačnú úlohu dostalo nové Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie, vrátane koordinácie prechodu na vzdelanostnú spoločnosť. Na MIRR SR mala koncentrovať agenda regionálneho rozvoja z ÚPVII SR, MPRV SR (Integrovaný regionálny operačný program, cezhraničné programy) a z Úradu vlády SR (OP Technická pomoc, Finančný mechanizmus Európskeho hospodárskeho priestoru, Nórskeho finančného mechanizmu a Švajčiarskeho finančného mechanizmu). Zároveň malo „efektívne, strategicky a odbyrokratizovane“ koordinovať aktivity rezortov. (Vláda SR, 2020: s. 63 a 67)

Súčasnou vyrovnávanie regionálnych rozdielov mala byť podpora vzdelávania a prípravy na trh práce marginalizovaných rómskych komunít, vrátane poskytovania poradenských a servisných služieb a využívania nástrojov sociálnej ekonomiky. (Vláda SR, 2020: s. 66-67)

Úlohe inštitúcií a miestneho prístupu v regionálnom rozvoji, z pohľadu teoretického, výskumných inštitúcií a zberu údajov ako aj implementačného sa venuje prvá časť Ročenky v kapitolách dva až štyri.

Eduard Donauer v druhej kapitole poskytuje stručný prehľad teoretických prístupov dôležitých pre ukotvenie a tvorbu regionálnej politiky. Donauer zároveň analyzuje keynesiánsky a centralizovaný plošný prístup k využívaniu európskych kohéznych fondov na Slovensku, čo nevyhnutne vedie k neefektívnostiam. Argumentuje, že v súlade

s teóriou nestačí do územia priniesť externé zdroje, ale je dôležité rozvíjať spoločenské štruktúry v území ako nevyhnutnú podmienku pre integrovaný prístup a odblokovanie synergických efektov exogénneho a endogénneho potenciálu pre regionálny rozvoj.

Jakub Csabay v tretej kapitole otvoril diskusiu smerujúcu k zhodnoteniu výskumu regionálneho rozvoja na Slovensku na úrovni analytických útvarov verejnej respektíve štátnej správy, výskumných a vzdelávacích inštitúcií a mimovládnych organizácií. Konštatuje absenciu špecializovaného pracoviska na výskum regionálneho rozvoja vo verejnej sfére, slabé prepojenie medzi výskumom a tvorbou politik a jedno-disciplinárne zameranie existujúcich pracovísk. V závere odporúča vytvorenie takéhoto špecializovaného pracoviska.

Ábel Ravasz a Ľuboš Kovács sa vo štvrtnej kapitole tematicky zameriavajú na výskumy a pramene údajov ako podmienky tvorby politik založených na dôkazoch. Špecificky sa venujú databázam etnických údajov, predovšetkým zameraným na marginalizované rómske komunity, a z nich vychádzajúcich publikácií. Napriek rôznym identifikovaným obmedzeniam sa prihovárajú za zachovanie ekosystému etnických dát zberaných na Slovensku s centrálnym postavením Atlasu rómskych komunít, ktorý slúži ako hlavný pilier analyzovaných výskumov.

Kapitoly šiesta až deviata sa venujú tvorbe a implementácii politik.

Katarína Smatanová a Andrea Šeligová v šiestej kapitole systematizujú problémy v politike bývania marginalizovaných komunít. Zaoberajú sa nielen zlepšovaním kvality strechy nad hlavou, ale aj nevyhnutnou technickou infraštruktúrou. Odporúčajú využívať existujúce nástroje, ako je územnoplánovacia dokumentácia na zabezpečenie kontinuity cieľov a navrhovaných riešení na úrovni samosprávy, metodické usmernenia, resp. legislatívne určenia na úrovni ústrednej vlády a úpravu plánov MŽP na zabezpečenie podpory rozvoja integrovaných systémov aj v menších obciach s MRK.

Alexander Duleba v siedmej kapitole argumentuje, že zahraničná spolupráca VÚC je dôležitým nástrojom regionálneho rozvoja, pretože im umožňuje získavať dodatočné nefinančné aj finančné zdroje vo forme transferu vedomostí a skúseností, ako aj európskych fondov. Duleba analyzuje aktuálny stav legislatívnych ustanovení a navrhuje ich úpravu s cieľom skvalitniť podmienky pre zahraničnú spoluprácu VÚC predovšetkým s európskymi partnermi v oblastiach formy partnerstiev a spolupráce, plánovania, kontroly, využívania európskych fondov a úlohy ministerstva zahraničných vecí.

1.3 Funkčné územia

Pre tvorcov politik a plánovanie siete verejných služieb a statkov je dôležité poznať ekonomickú organizáciu územia. „*Funkčná oblasť alebo funkčný región je podľa definície územná jednotka, ktorá vyplýva zo štruktúry sociálnych a ekonomických vzťahov medzi obyvateľmi v priestore. Jeho hranice nemusia nevyhnutne odrážať administratívne zemepisné oblasti alebo historické udalosti. V dôsledku toho funkčný región ponúka alternatívne členenie území. Keďže vychádza z ekonomických a sociálnych vzťahov, zaisťuje, že funkčné oblasti zachytávajú ľudské správanie, a tým zvyčajne lepšie odrážajú každodenný život jednotlivcov.*“ (OECD, 2020)

Na Slovensku chýba stabilné územnosprávne usporiadanie. V rokoch 1923 - 1990 územnosprávne usporiadanie prešlo piatimi reformami a po roku 1990 tromi. Od roku 1960 boli na Slovensku tri kraje a 38 okresov, od roku 1970 štyri kraje. V roku 1990 boli kraje zrušené, základnou územnou jednotkou sa stala obec a republika sa členila na okresy a tie na obvody. Miestnu verejnú správu tak vykonávala štátna správa. V roku 1996 vzniklo osem krajov a 79 okresov. Samosprávne kraje vznikli v roku 2002, pričom pôvodne sa rátať až z dvanástimi krajinami. V roku 2003 vznikol návrh 8 krajských úradov a 46 obvodných úradov, ktoré by nahradili okresné úrady. V roku 2004 vznikli špecializované obvodné úrady ako právnické osoby na výkon miestnej štátnej správy. (Ministerstvo vnútra, 2007)

Zároveň je potrebné pripomenúť, že v roku 2021 ešte stále vychádzame z Koncepcie územného rozvoja Slovenska 2001 s úpravami z roku 2011, ktorá pri vymedzení ťažisk osídlenia vychádza z cenzu 2001. (Ministerstvo dopravy, 2011)

Vláda SR sa zaviazala analyzovať zmenu územnosprávneho členenia ako súčasť štruktúrálnej reformy verejnej správy s cieľom posilniť rozhodovacie právomoci

existujúcich štruktúr samospráv a posilniť ich kompetencie vo financovaní regionálneho rozvoja. Chcela urobiť audit kompetencií a financovania samosprávy a navrhnúť nový model usporiadania a financovania verejnej správy. (Vláda SR, 2020: s. 26 a 66)

Martin Šveda v piatej kapitole, ktorá uzatvára prvú časť Ročenky, vysvetľuje význam správneho identifikovania funkčných regiónov a predstavuje možnosti využitia nových technológií – využitia lokalizačných údajov mobilnej siete. Na príklade metropolitného regiónu Bratislavy demonštruje nesúlad medzi územnosprávnym členením a regiónom dennej dochádzky. Prihovára sa za využívanie lokalizačných údajov mobilnej siete štátnymi orgánmi a za ich spoločné spracovanie s údajmi z cenzu.

1.4 Stagnácia konvergenencie

Slovensko prestalo byť úspešným príkladom rastu a konvergenencie už pred pandémiou. Medzi rokmi 2016 - 2019 hospodárstvo rástlo v priemere len o 2,8 percenta ročne a v roku rast 2020 klesol na záporných 4,4 percenta. Hrubý domáci produkt na osobu v parite kúpnej sily v rovnakom období stagnoval na 70,4 percenta priemeru EU28, síce na úrovni Poľska či Maďarska, ale ďaleko za viacerými novými členskými štátmi, vrátane Litvy. Slovensko s mierou zamestnanosti 66,5 percenta (15-64 rokov) a mierou nezamestnanosti 7,5 percenta v rovnakom období zaostávalo za takmer všetkými novými členskými štátmi. To sa odzrkadlilo aj na nízkej cene práce. (EUROSTAT, 2021; výpočty autora)

Fiskálny deficit v rokoch 2016 – 2019 dosahoval v priemere 1,5 percenta HDP a v roku 2020 vyskočil na 5,5 percenta kvôli výdavkom, ktoré vzrástli z priemernej hodnoty 40,7 percenta na 45,6 percenta. Príjmy verejnej správy v roku 2020 pandémie neovplyvnila. Dlh verejnej správy dosahoval 50,5 percenta a vzrástol na 59,7 percenta. (EUROSTAT, 2021; výpočty autora)

Pandémia zasiahla regióny rôznym spôsobom a zdôraznila regionálne rozdiely, pričom negatíva sa koncentrovali v tých istých, hospodársky slabších, územiach. Miera registrovanej nezamestnanosti sa v priemere medziročne zvýšila z 4,9 percenta na 7,6 percenta, ale v okrese Rimavská Sobota to bolo z 15,1 percenta na 20,3 percenta. (SÚ SR, Datacube, 23.11.2021, výpočty autora)

Negatíva nemali len ekonomický charakter. Počas dištančného vyučovania sa vôbec neučilo 52 tisíc detí. Najhoršia situácia bola na školách s vysokým počtom žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia – na nich sa učitelia nemohli spojiť so štvrtinou žiakov. Dve tretiny detí, ktoré sa nezapojili do vzdelávania, pochádzalo z Prešovského, Košického a Banskobystrického kraja, na čo poukázala Hodnotiaca správa Inštitútu vzdelávacej politiky. (Denník N, 2021) Rómske osady s vyše 6 200 obyvateľmi, z ktorých mnohí pracovali v Británii, štát zo dňa na deň uzavrel v karanténe. Bez prípravy, poskytnutia základných potravín a lekárskej starostlivosti. Vo výsledku v osadách zomrelo dvakrát viac a oveľa mladších ľudí. (Pisová, 2020; SME, 2021)

Rôzny bol aj dopad na jednotlivé odvetvia hospodárstva. Až 20 percentný medziročný prepad hrubého domáceho produktu utrpelo odvetvie Umenie, zábava a rekreácia, 11 percentný Priemysel a 5 percentný Stavebníctvo. (Datacube, SÚ SR, 24.11.2021, výpočet autora) Napriek očakávaniu sa len nepatrne zvýšila pridaná hodnota odvetvia Informatizácie a komunikácie. (EUROSTAT, 2021)

Pandémia zdôraznila potrebu reštrukturalizácie slovenského hospodárstva tak, aby benefitovalo z nových technológií a politík na spomalenie a adaptáciu klimatickej zmeny. Dôležitým ale nevyužitým nástrojom domácej priemyselnej politiky ostala rozumná špecializácia, ktorú slovenská vláda schválila v roku 2013. (Európska komisia, 2013) Vláda sa zaviazala zlepšiť prístup k verejným službám v regiónoch a podporovať vybrané odvetvia. Chcela znížiť chudobu, poskytnúť lepší prístup k zdravotnej starostlivosti, vytvoriť programy „pre zvýšenie zamestnatelnosti a zamestnanosti,... systém zvýhodnenia začínajúcich podnikateľov,... zvýhodnené podmienky pre výstavbu nájomných bytov a nových rodinných domov“ a podstatne skvalitniť dopravnú dostupnosť v regiónoch. Špecificky sa manifest vlády v súvislosti s regionálnou politikou venoval poľnohospodárstvu a cestovnému ruchu. (Vláda SR, 2020: s. 19, 34, 37-39 a 66-67)

1.5 Financovanie politík

Automatizácia, pandémia a klimatické zmeny sú dôvodmi, prečo Slovensko potrebuje zlepšiť správu štátu a kvalitu svojich inštitúcií. Len tak môže efektívne a účinne investovať do vzdelania, vedy a výskumu a infraštruktúr a zvýšiť pridanú hodnotu a konkurencieschopnosť domácej ekonomiky.

Pandémia spolu so zmenou technológií a preferencií spotrebiteľov v súčasnosti predstavujú veľké riziko pre rozvoj konkurencieschopnosti slovenskej ekonomiky. Kríza nevyhnutne zníži aj príjmy verejného rozpočtu potrebné na financovanie národných rozvojových politík. Rovnako sa preukáže zraniteľnosť rozpočtových príjmov samospráv, ktoré vo veľkej miery závisia od vývoja na trhu práce.

V tomto prostredí je dôležité maximalizovať výnosy všetkých existujúcich zdrojov financovania, čo je možné dosiahnuť ich lepším riadením.

V roku 2020 pokračovala príprava nového programovacie obdobia 2021-2027. Príprava Partnerskej dohody a legislatívneho rámca pre využívanie európskych fondov v období 2021-2027 bola príležitosťou zdôrazniť kohézny charakter fondov a ich základný princíp: regionálna politika je investičná politika. Silná centralizácia využívania fondov na úrovni centrálnej vlády spolu s absentujúcou koordináciou v predchádzajúcich obdobiach zásadne znížili ich pozitívny vplyv na rozvoj regiónov Slovenska.

Plán obnovy a odolnosti, ako európska reakcia na pandémiu, vznikal paralelne k Plánu obnovy, a aj keď ciele boli v zásade rovnaké, nástroje a časový horizont sa líšili.

Anton Marcinič v ôsmej kapitole argumentuje, že európske fondy sú kľúčovým zdrojom financovania verejných investícií na Slovensku, pritom je o nich k dispozícii veľmi málo informácií a analýz. Centralizáciu rozhodovania o eurofondoch považuje za škodlivú, produkujúcu neefektívnosť a kriminalitu. Jeho hlavnými odporúčaniami sú decentralizácia rozhodovania o využití eurofondov, zvýšenie transparentnosti a sústredenie sa na dosahovanie výsledkov a nie na čerpanie ako na hlavný ukazovateľ.

Daša Belkovicsová a Denisa Ihnatišinová v deviatej kapitole analyzujú zvyšovanie sadzieb dane z nehnuteľností v krajských mestách v roku 2020. Poukazujú na hlavné zmeny ako aj na význam a limity tohto zdroja financovania pre samosprávy, a zároveň pripomínajú, že prechod na hodnotový systém, ktorý mal nastať od januára 2022 sa neuskutočnil a preto obce budú musieť využívať existujúci systém založený na výmera zastavanej plochy.

1.6 Záver

V roku 2020 pandémia covid-19 odhalila nízku kvalitu slovenských inštitúcií, zároveň však nová vláda začala uskutočňovať svoj program reforiem.

Podľa medzinárodných skúseností, rovnako, ako podľa záverov tejto publikácie, kľúčom k prosperite regiónov a štátu je dobrá správa využívajúca kvalitné inštitúcie, tvorbu na mieru šitých (miestnych) politík založených na dôkazoch, implementáciu politík vo funkčných územiach a decentralizované rozhodovanie vrátane o využívaní európskych fondov.

Reforma správy štátu a inštitúcií si vyžaduje hlbokú zmenu – je treba nahradiť súčasný centralizmus širokým zapojením a využívaním potenciálu celého Slovenska. Rigidný spôsob centralistického riadenia politík spôsobuje zaostávanie Slovenska, veľké regionálne rozdiely, zanedbávanie spätnej väzby a stratu dôvery vo verejnú správu. Je nevyhnutné ho nahradiť delegovaním, vytváraním partnerstiev, odbornou a spoločenskou diskusiou a podporou komunitných aktivít.

Centrálne vláda, ale aj samosprávy, nevyhnutne musia navzájom koordinovať prijímanie politík, plánovanie a realizáciu národných a miestnych investičných projektov s ostatnými partnermi. Miestne projekty by mali byť v kompetencii lokálnych vlád prostredníctvom systémových nástrojov a poznania lokálnych sociálno-hospodárskych vzťahov.

Programové vyhlásenie vlády z roku 2020 je v tomto kontexte pokračovaním centralistického prístupu plošných, keynesiánskych investícií, preto bude potrebné jednotlivé politiky korigovať smerom k modernému regionálnemu prístupu.

1.7 Zoznam použitej literatúry

- Acemoglu, D. (2020) Remaking the Post-COVID World. Sixth Richard Goode Lecture, 4.12.2020, Medzinárodný menový fond.
- Denník N (2021) Počas zatvorených škôl sa vôbec neučilo až 52-tisíc detí. Je to dvakrát viac, ako hovorili pesimistické odhady. 23. november.
- Eurostat (2021) Databáza Európskej komisie [15.11.2021].
- Európska komisia (2013) The Smart Specialisation Strategy for the Slovak Republic for period 2014-2020.
- Európska komisia (2020) „Country Report Slovakia 2020“, Commission Staff Working Document, SWD(2020) 524 final.
- Ministerstvo dopravy (2011) Koncepcia územného rozvoja Slovenska - KURS2001
- Ministerstvo vnútra (2007) Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska. Bratislava.
- OECD (2020) Delineating Functional Areas in All Territories, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2021) OECD Regional Outlook 2021: Addressing COVID-19 and Moving to Net Zero Greenhouse Gas Emissions, OECD Publishing, Paris.
- Pisová, M. (2020) Pandémia poukázala na systémové nedostatky a dôležitosť koordinácie pri riešení situácie Rómov. MENŠINOVÁ POLITIKA 2020/01.
- Pravda (2019) OLaNO mení stanovky a počet členov, podľa Matoviča ostávajú neštandardní. 31.10.2019
- Sagan, A. et al. (2021) A reversal of fortune: Comparison of health system responses to COVID-19 in the Visegrad group during the early phases of the pandemic. Health Policy, Elsevier, November.
- SME (2021) Izolovali viac ako šesťtisíc ľudí. Karantény rómskych osád štát doteraz nevyšetřil. 1. november.
- Svetová banka (2017) World Development Report 2017: Governance and the Law. Washington, DC: World Bank.
- Štatistický úrad (2021) Výsledky volieb [15.11.2021].
- Úrad verejného zdravotníctva (2021) Pred rokom sme na Slovensku zaznamenali prvý potvrdený prípad COVID-19 (Príbeh začiatkov testovania na Slovensku).
- Vláda SR (2020) Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky,
- Výročné správy politických strán za rok 2019, dostupné na MV SR, Výročné správy politických strán a politických hnutí za rok 2019.